

EKOLLER VE KURUMLAR **-Din Bilimleri-**

Baş Editörler

M. Nesim Doru-Kamuran Gökdağ

Cilt Editörleri

Ahmet Mekin Kandemir

Sevcan Öztürk

Aslam Jankir

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları

Ekoller ve Kurumlar
Din Bilimleri

Baş Editörler
M. Nesim Doru - Kamuran Gökdag

Cilt Editörleri
Ahmet Mekin Kandemir
Sevcan Öztürk
Aslan Jankir

Matbaa Sertifika No: 44676

Birinci Baskı
Aralık 2022
Mardin

ISBN
978-605-4202-94-2

Baskı - Cilt
Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık
Amb. Dağ. San. ve Tic. Ltd. Şti.
0482 213 16 56 - 212 11 58

Copyright © Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları
Mardin Artuklu Üniversitesi, Artuklu Yerleşkesi, Diyarbakır Yolu
Artuklu / Mardin
Tel : +90 482 2134002 • Fax : +90 482 2134004
web : www.artuklu.edu.tr

Yayımlanan yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dil ve Mezhep Farklılığı Nedeniyle İmamların Yaşadığı Problemler¹

Muhammed Emin Demirdağ*

Giriş

Dil ve Din (mezhep), insanları diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerin başında gelen insan türüne özgü olgulardır. Hem dilin hem de dinin niteliğini anlamak, tüm özelliklerini betimleyebilmek, bilim insanlarının insanlığı ve haliyle de toplumu anlamasına yardımcı olacaktır. Sosyal bir varlık olan insanın en temel özelliklerinden biri iletişimdir; insan sürekli biçimde mesaj iletir ve mesaj alır. İnsanoğlunun en çok tercih ettiği iletişim aracı ise, dildir. Dolayısıyla kişinin bu süreçte dili kullanmadaki becerisi, onun iletişim kurmadaki başarısını da büyük oranda belirler. Dil, öncelikle bireyin yaşadığı toplumdaki diğer fertlerle anlaşmasını sağlar; çünkü bir toplumun dili, aynı zamanda ortak değerler çerçevesinde toplumdaki üyelerin duygu ve düşünce uzaylarını da inşa eden bir araçtır.² Mezhep ise yeni bir din olmayıp belli bir dini benimsemiş olan toplumların, o dinin itikadî ve amelî hükümlerini anlama ve yorumlama konusunda toplumun kendisine has yaklaşımlarıdır. Formlarını, benimsedikleri toplumun özelliklerinden alan mezhepler, neşet ettikleri toplumun eski inanç ve kültür özellikleri kadar yaşadığı siyasî olayların da izlerini taşırlar.³

Yukarıdaki vurgulardan da anlaşıldığı üzere konu, en net ve kısa ifadeyle: dil ve din (mezhep) ile bunların bireysel ve toplumsal hayattaki farklı kullanımlarda aldığı görünümüdür. Bu nedenle bu çalışmada tema olarak; Şâfiî-Kürt bölgesinde görev yapan imamların deneyimlerinden yola çıkarak, bu bölgede yaşayan halkın dilsel ve mezhepsel farklılıklarını ortaya koymak, bu farklılıkların hem halkın dinî hayatına hem de imamların verimliliğine etkisini tartışmak ve değerlendirmek şeklinde belirlenmiştir. Bu çalışmanın temel problemiği ülkedeki din eğitimi-öğretimi ile dinî pratiklerin toplumsal yapıya en uygun şekilde ulaştırılması açısından, bölgede yaşayan halkın dinamiklerinin (dilsel ve mezhepsel farklılıklarının) dikkate alınıp alınmadığıdır. Bu temel problemden sonra şu alt sorulardan da söz edilebilir: i) İmamlar, dini anlatırken, dilsel ve mezhepsel problem yaşamakta mıdır? ii) İmamlar atanırken bölgede konuşulan dili bilip bilmedikleri dikkate alınmış mıdır? ve iii) Bölgeye atanan imamlara, mezhep farklılığına yönelik olarak hizmet içi eğitim verilmiş midir?

Araştırmanın amacı, dilsel ve mezhepsel farklılıklar toplumsal bir değer ve hak olarak kabul edilecekse, bunun hangi ilkeler temelinde ve nasıl düzenlenebileceğinin, bölgede görev yapmış imamlar baz alınarak araştırılmasıdır. Devlet politikası resmî ya da gayri resmî olarak tek dilliliği ve mezhepliliği esas aldığında, söz konusu bu uygulama diğer dillerin ve mezheplerin kamusal

¹ Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Doç. Dr. Ümit Horozcu danışmanlığında yürütülen “Dinî Pratiklerde Mezhep ve Dil Farklılığından Kaynaklanan Problemler: İmamlar Üzerinden Fenomenolojik Bir Değerlendirme” başlıklı tezden elde edilmiştir.

* Araş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, memindemirdag@artuklu.edu.tr

² Halil Tekin, Okullarımızdaki Türkçe Öğretimi (Ankara: Gül Yayınları, 1980), 17.

³ İlyas Üzümlü, “Mezhep”, DİA, c. XXIX, (2004), 526-527.

alandan dışlanması sonucunu doğurmaktadır. Bu ise dilsel ve mezhepsel adaletle ilgili bazı sorunları gündeme getirmektedir. Dilsel ve mezhepsel adalet çerçevesinde bazı hakların ihmal edildiğine dair menfi algı mevcudiyetinin bölgede görev yapan kişiler açısından nasıl bir probleme yol açtığını göstermek de bu çalışmanın amaçları arasındadır.

Konu hakkında daha önce ortaya konulmamış bulgulara dikkat çekilecek ve var olan bilgileri analiz etmek suretiyle araştırmanın önemi ortaya konulacaktır. Din eğitimi ve aktarımının, çeşitli yollarla, farklı açılardan daha önce de incelenmiş olmasına karşın, mezhepsel farklılıkların değerlendirilmesinde Kürt-Şâfiî imamların/halkın görüşlerine ilk defa başvurulması böyle bir çalışmanın önemini arttırmaktadır. Araştırmanın konusu ve amacı çerçevesinde temel varsayım; bölgede görev yapan Hanefî-Türk imamların bölge halkı nazırında özellikle dilsel yeterliliğe sahip olmadıkları, mezhepsel farklılıklar açısından da mezhepler üstü bir eğitim almadıkları ya da toplumun tâbi olduğu mezhep açısından yeterlilik gösteremedikleri düşüncesinde olduklarıdır. Araştırmaya katılanların, toplumun dilsel ve mezhepsel farklılıklarına yönelik tutumları, etnik kimliklerine, çalışma/kıdem sürelerine, mezun oldukları program türüne, eğitim durumlarına ve görev yaptıkları yerleşim türüne göre farklılaşmaktadır. Araştırmaya katılan Hanefî-Türk ve Şâfiî-Kürt imamların mülakat sorularını anladıkları ve doğru cevapladıkları düşünülmektedir. Ayrıca araştırma için seçilen yöntem, araştırmanın amacına, konusuna ve kavramsal çerçevesine uygundur. Araştırmanın kapsamı; dilsel ve mezhepsel farklılığın, dinî faaliyetlerle ilgili uygulamalarda halkın dinî hayatına ve din görevlilerinin verimliliğine etkisini, Şâfiî-Kürt bölgesinde görev yapan imamların deneyim ve tecrübelerinden yola çıkarak tespit etmek ve değerlendirmeye çalışmaktır.

Mezhep Kavramı

Lügatlerde gitmek anlamındaki “zehâb” kökünden hem masdar, hem de “gidecek yer ve yol” anlamında mekân ismi olarak tanımlanan Mezhep kelimesi, terim olarak “dinin aslı veya fer’î hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bu delillerden hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem” diye tanımlanabilir.⁴ Tanımda bahsedilen fer’î hükümler, ibadetler ile insanlar arası münasebetleri konu edinmektedir.⁵ Ayrıca mezhep kelimesi mecazî olarak; görüş, kanaat, inanç ve doktrin kelimelerinin karşılığında da kullanılmaktadır.⁶ İman esaslarını konu edinen mezhepler itikadî; diğerleri de fikhî mezhepler diye adlandırılırlar. Müctehid imamların, fikhî gelişimde ve fikhın umuma sunulduğunda etkileri çok büyüktür. Kurdukları hukukî ekoller, büyük hukukçuların katılımıyla, halkalarını genişletmişlerdir. Bu ekollere, İslâm mezhepleri veya fikhî mezhepler denilmiş ve bunlar çoğunlukla kurucularının adlarıyla ünlenmiştir. Çok sayıda mezhep teşekkül etmesine rağmen, başvuru kaynakları olan Kur’ân-ı Kerim ve hadislerin âlimlerin bilgi üretme yönteminin daima merkezinde yer alması sebebiyle, İslâm parçalanmamış, temel kaynaklarla çelişen yeni bir hukuk sistemi meydana getirilmemiştir. Netice olarak fikhî mezheplerin İslâm hukukunu anlamada bir metot, kaynaklardan hüküm çıkarmada

⁴ Üzüm, “Mezhep”, 526.

⁵ Üzüm, “Mezhep”, 526.

⁶ Vecdi Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, c. I (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), 40.

kullanılan bir yol, dinî hükümleri tefsirde tercih edilen bir üslup olduğunu söyleyebiliriz.⁷

Kürtler, İslâm ve Şâfiîlik

Bu araştırmanın alan çalışmasının yapıldığı yer bir Şâfiî- Kürt bölgesidir. Bu nedenle bölgenin İslâmlaşması ve sonrasında Şâfiîleşmesine dair genel bir çerçeve sunmak gerekmektedir. Zira Kürtlerin, İslâm ile ne kadar bütünleştiğini ve Şâfiî mezhebinin Kürt toplumunun en tanımlayıcı özelliklerinden biri hâline geldiğini anlamadan sağlıklı bir araştırma yapmak mümkün olmayacaktır. Kürtler için, “dindar bir kavim” tâbirini kullanmak yanlış olmaz. Çünkü yaşadıkları bölgelerde, başta devleti idare edenler olmak üzere bütün Kürtlerde İslâm dinine bağlılık, tarihî bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸ Altan Tan’a göre bugün Türkiye’de, çok az sayıdaki Yezîdî dışında, Kürtlerin yaklaşık %98-%99’u Müslümandır.⁹ Bu Müslüman Kürtlerin %90’a yakın bir bölümü Sünnî; yaklaşık yüzde %10’luk kesimi ise Şîî ve Alevîdir. Sünnî Kürtlerin ise yaklaşık %80’in üzerinde bir kesimi Şâfiî; geri kalanı ise Hanefî mezhebine mensuptur.¹⁰ İzady, günümüzde Kürtlerin yaklaşık beşte üçünün, Kırmanci lehçesini konuşanlarınsa neredeyse tümünün, -en azından ismen- Sünnî Müslümanlığın Şâfiî geleneğine mensup olduğunu ileri sürmektedir.¹¹ Kürt adı, birçok dönemde Şâfiî mezhebiyle birlikte anılmıştır. Şâfiî mezhebinin meselelerini tespit, ayıklama ve uzun dönemler eğitimini verme konusunda Şâfiî-Kürt âlimlerin konumu müsellemidir.¹² Şâfiî mezhebi, günümüzde Türkiye’de, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin güneydoğusu ve Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaygındır. Şâfiîlik, Bingöl’den Erzurum’un güneyi ve Urfa-Siverek’in güneydoğusunu içine alan coğrafyadaki illerde yaygın olan mezheptir. BİLGESAM araştırma merkezinin ve Bahçeşehir Üniversitesi’nin Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı 19 ilde yaptığı araştırmaya göre mezhep dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1: Kürtlerin Mezhep Dağılımı¹³

Etnik Köken		Hanefî	Şâfiî	Alevî	Toplam
Kürt	Nüfus	1.618.121	5.457.390	103.376	7.178.887
	Yüzde (%)	22,54%	76,02%	1,44%	100%
Zaza	Nüfus	183.622	536.455	149.006	869.083
	Yüzde (%)	21,12%	61,72%	17,14%	100%

Atalay’a göre; Cumhuriyet dönemi sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde başlayan göç ve nüfus değişimi hareketleriyle, dinî açıdan şehirlerin genel karakterlerinde de önemli değişimler meydana gelmiştir. Son çeyrek yüzyılda Doğu-Güneydoğu illerinden batıya doğru yönelmiş olan göçlerle

⁷ Akyüz, Mukayeseli İbadetler İlmihali, 1/41.

⁸ Musa K. Yılmaz, “Kürtlerin Gündelik Hayatında Dinin Yeri”, Kürtler, ed. Adnan Demircan ve Mehmet Akbaş (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2015), 101.

⁹ Altan Tan, Kürt Sorunu (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 43.

¹⁰ Tan Kürt Sorunu, 44. Ayrıca bkz. Aydın Taneri, Kürtler; Kürtlerin Kökeni - Siyasî, Sosyal ve Kültürel Hayatları; İbnü’l- Erzak ve Şeref Han Tarihlerinin Değerlendirilmesi (Ankara: Doğu Matbaacılık, 1976), 88-89.

¹¹ Mehrdad R. İzady, Kürtler Bir El Kitabı çev. Cemal Atilla, (İstanbul: Doz Yayıncılık, 2013), 250.

¹² Tehsin Doski, “İmam Şâfiî Mezhebi ve Kürtler”, Gelenekselci ve Modernist Paradigmalar Kısacasında İmam Şâfiî, ed. Mahfuz Söylemez ve Mustafa Özağaç, çev. Hadiyah Zertürk, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014), 607.

¹³ Mehmet Sadi Bilgiç, Salih Akyürek, Türkiye’de Kürtler ve Toplumsal Algılar (İstanbul: Bilgesam Yay., 2012), 17.

birlikte özellikle batıdaki büyük şehirler başta olmak üzere, ülkenin hemen hemen her şehrine önemli miktarda Şâfiî taşınmıştır. Bugünün Türkiye’inde az ya da çok Şâfiî nüfusun yaşamadığı hiçbir büyük şehir kalmamıştır denilebilir.¹⁴

Dil Kavramı

Büyük Türkçe Sözlük, ‘dil’ maddesinde, birinci anlam olarak; “insanların düşüncelerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma” tanımını, ardından da “belli bir çağa, bir gruba, bir yazara özgü söz dağarcığı ve söz dizimi”ni vermektedir.¹⁵ Dil, gündelik hayattan dilbilimin alt dallarına kadar birçok alanda farklı tanımlanabilecek özellikler gösterse de dilbilimciler bu dil tanımları arasında özenli ayrımlar yapmaya çalışmaktadırlar. Bir topluluğu, topluma dönüştüren olgulardan biri olan dil, insanların birlikte yaşamaları, anlaşabilmeleri ve ortak değerler etrafında organize hareket edebilmelerini sağlaması açısından, araştırmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Dili, bir toplumu millet yapan bağların en güçlüsü olarak değerlendiren Aksan; dilin, bireyleri milletine, yurduna, geçmişine sıkı sıkıya bağladığını; kuşaklararası köprü vazifesi gördüğünü, geçmişle gelecek arasındaki zincirin en önemli halkası olduğunu vurgular.¹⁶ Toplumsal bir olgu olan ve iletişim amacıyla var olan dil ise, genel anlamıyla, tarihsel süreçte oluşmuş toplumsal nitelikli bir uzlaşma¹⁷ olup konuşan kişinin siyasî kimliğini, toplumsal konumunu ya da başka niteliklerini dışa vurabilen özellikler taşır.¹⁸ Dili, bir toplum içinde yaşayan bireyin iletişim kurup kendini ifade etmek için sesleri, göstergeleri veya yazılı simgeleri dizgesel, alelade kullanımı olarak tanımlayan Crystal, aslında dilin, toplum tarafından belirlendiğinin ve kullanımının toplumsal teamüllerle yönetildiğinin altını çizmektedir.¹⁹

İnsanları diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerden biri olan dil, insan türüne özgü toplumsal bir olgudur. Dilin niteliğini anlamak, onun tüm özelliklerini betimleyebilmek bilim insanlarının, aynı zamanda insanlığı ve haliyle toplumu anlamasına yardımcı olacaktır. Sapir, toplumun dışına atılan yeni doğmuş birinin, şayet yaşamını sürdürebilmeyi başarırsa, tek başına yürümeyi öğrenebilmesini mümkün görürken; konuşmasını, yani belli bir toplumun geleneksel düzenine göre düşüncelerini anlatmasını hiçbir zaman öğrenemeyeceğini ifade eder.²⁰ Araştırmada göreceğimiz gibi, toplumun düşüncelerinin somutlaştığı din, edebiyat, felsefe, sanat, gelenek ve görenekler, dilden ayrılmayacak şekilde iç içe geçmişlerdir.²¹

Anadili ve İkidillilik

Anadili,²² en genel tanımına göre bireyin içinde doğup büyüdüğü ailede ya

¹⁴ Talip Atalay, “Şâfiî Geleneğin Yaygın Olduğu Yörelerde İlköğretimde Din Öğretiminin Bazı Zorlukları”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8 (2006): 276.

¹⁵ Türk Dil Kurumu *Büyük Türkçe Sözlük*, (Ankara: 2011), 664.

¹⁶ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2009), 13.

¹⁷ Emel Huber, *Dilbilime Giriş* (İstanbul: Multilingual Yayınları, 2008), 74.

¹⁸ V. Doğan Günay, *Dil ve İletişim* (İstanbul: Multilingual Yayınları, 2004), 9.

¹⁹ David Crystal, *How Language Works* (Woodstock: The Overlook Press, 2006), 3.

²⁰ Edward Sapir, *XX. Yüzyıl Dilbilimi: Kuramcılardan Seçmeler*, çev. Ömer Demircan, (İstanbul: Multilingual Yayınları, 1999), 53.

²¹ Kamile İmer, “Toplumsal Dilbilim”, *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980), 157.

²² ‘Anadil’ kavramı ‘başlıca dil’ anlamında kullanılmaktadır. Bu çalışmada mezkûr kavramla karışmaması için de ‘annenin dili’ anlamında ‘anadili’ kavramı tercih edilecektir. Bkz. Necmiye Alpay,

da yaşadığı çevrede işterek edindiği ilk dil/diller olarak tanımlanır.²³ ‘Ana-dili’ni, insanın öğrenerek edindiğinin farkında olmadığı, bir öğrenme konusu olduğunu dahi bilmediği dil olarak tanımlayan Cangızbay; bireyin, herhangi bir dille kurduğu ilişkisinin bu şekilde ve bu ölçüde kalması şartıyla, o dilin o kişinin anadili olduğunu ifade eder.²⁴ Doğumundan erken çocukluğuna kadarki dönemde belirli bir dili, kurumsal eğitim yoluyla değil de etkileşim ve topluluk mensupları aracılığıyla, yani doğal seyriyle öğrenip konuşan kimseye ‘anadili konuşuru’ denir.²⁵ Unutulmaması gereken; aslında herkesin, en azından bir dilin ‘anadili konuşuru’ ve bu konuşulan dilin de aynı zamanda ‘doğumdan itibaren konuşulan dil’ olduğu gerçeğidir. İkidillilik bir bireyin, iki dil bilmesi ya da bir toplumda iki dilin de kullanılması durumu olarak tanımlanmaktadır.²⁶ Türkiye’de de fiilî olarak bir ikidillilik yaşandığını, 2006 yılında KONDA tarafından yapılan “Toplumsal Yapı Araştırması 2006, Biz Kimiz?” araştırmasının sonuçları göstermektedir. Araştırmanın neticelerine göre; Türkiye nüfusunun %84,54’ünün anadili Türkçe, %12,98’inin anadili Kürtçe, yüzde %3,86’sının ise anadili olarak diğer diller belirlenmiştir.²⁷ Yine 2008 yılında KONDA tarafından yapılan bir başka araştırma da Türkiye’de yaşayan toplam Kürt ve Zaza nüfusunun tüm ülke nüfusuna oranı %15,7, yani yaklaşık 11 milyon olarak verilmektedir.²⁸ İkinci araştırmanın verilerini BİLGESAM araştırma merkezinin ve Bahçeşehir Üniversitesi’nin araştırmaları da teyit etmektedir.²⁹ Bu araştırmaların sonuçlarına göre, Türkiye’de Türkçe dışında yaygın olarak konuşulan dil Kürtçedir.

Tablo 2: Doğu ve Güneydoğu Anadolu İllerinde Ana Dil Durumu³⁰

ANADİL	BİLGESAM tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Nüfus Yapısına Dönük Gerçekleştirilen Niteliksel Çalışma 2010 %	İki Farklı Anket Çalışmasına Göre Doğu ve Güneydoğu’da Anadili Durumu %	
		BİLGESAM (2009)	BAHÇEŞEHİR Üniversitesi (2009)
Kürtçe	Kürt (55,59)	56,2	55,1
Türkçe	Türk (30,55)	33,4	33,5
Zazaca	Zaza (6,73)	5,4	6,1
Arapça	Arap (6,64)	4,7	5,4
Diğer Diller	Diğer (0,45)	0,4	0
TOPLAM	100%	100%	100%

“Kürtçe bir ‘anadil’ değildir”, (çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/radikal2/kurtce-bir-anadil-degildir-1033250/>, 25.04.2022. Müge Ayan Ceyhan, Dilara Koçbaş, Çift Dillilik ve Eğitim, Eğitim Reform Girişimi, (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2009), 13.

²³ Kamile İmer, Ahmet Kocaman, A. Sumru Özsoy, Dilbilim Sözlüğü (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), 25.; Türkçe Sözlük, 93.

²⁴ Kadir Cangızbay, Hiçkimsenin Cumhuriyeti (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2007), 49.

²⁵ İmer, Kocaman, Özsoy, Dilbilim Sözlüğü, 25.; ayr. bkz. Joan Swann vd., A Dictionary of Sociolinguistics (Tuscaloosa: The University of Alabama Press, 2004), 220.

²⁶ Mackey’den akt. İmer, Kocaman, Özsoy, Dilbilim Sözlüğü, 153.

²⁷ KONDA Araştırma, “Toplumsal Yapı Araştırması 2006, Biz Kimiz?” 2006, (çevrimiçi), https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf, Erişim tarihi: 25.04.2022.

²⁸ Bekir Ağırdir, “Kürtler ve Kürt Sorunu”, KONDA Raporu, 4-5, 2008, (çevrimiçi), https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/2008_11_KONDA_Kurtler_ve_Kurt_Sorunu.pdf, Erişim tarihi: 25.04.2022.

²⁹ Bilgiç ve Akyürek, Türkiye’de Kürtler ve toplumsal algılar, 15.

³⁰ Bilgiç ve Akyürek, Türkiye’de Kürtler ve toplumsal algılar, 15.

Dil seçiminde, bireyin muhatabının yararına yönelik herhangi bir çabada bulunmaması, onun gereksinimini karşılayacağı bir değişke seçmemesine ise dilsel ayrışma denir. Birey, kimi zaman ideolojik ve dinî nedenlerle bunu bilinçli olarak tercih edebilir. Böylesi durumlarda kişiler birbirlerini anlamakta zorluk çekebilirler.³¹ Bazı dil bilimcilerin de belirttiği gibi, diller arasında olan hal olarak 'savaş hali' söz konusudur. Bu durumun özellikle toplumsal, siyasî, ekonomik değişimlerin olduğu dönemlerde, dillerden birinin diğerine egemen olduğu alanlarda etkili olduğu görülebilir. Bir dilin alan kaybetmesi, bireylerin dillerini yitirdiklerinin ya da değiştirdiklerinin göstergesidir. Ancak dilin kaybı, dilin kapasitesiyle ilgili değildir. Virtanen'in de belirttiği gibi diller, fonksiyonel becerilerini kaybettikleri için değil, konuşuru kalmayıp kullanım alanlarını yitirdikleri için ölürlür.³² Türkiye için baktığımızda ise; UNESCO tarafından yayınlanan dil raporlarına göre, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde konuşulmakta olan Kürtçenin bazı lehçeleri, halen gelenek, görenek ve töresel açılardan kullanılıyor olmasına rağmen; bilimden sanata, ekonomiden hukuka, felsefeden inanca kadar, geniş bir alanda varlık gösteremediğinden dolayı "güvensiz diller"³³ arasında gösterilmektedir. Önlem alınmadığı takdirde bu dillerin yok olacağı varsayılmaktadır.³⁴

Dil ve Din (Din Dili)

En kısa şekilde inanç ve davranış sistemi olarak tanımlanabilen dinler, insanların dünyayı ve hayatı anlamlandırıp yorumlamalarını sağlar. Din dili bu anlamlandırma/yorumlama esnasında durum ve hadiselerin izahı için kullanılan başlıca araç olsa da elbette tek yorumlama aracı değildir. İnanç sahibi kişiler, ayin yahut ibadet gibi farklı davranış biçimleriyle de kendilerini ifade edebilirler. Yine de, İslâm gibi yaygın ve gelişmiş bir din söz konusu olduğunda, sözlü yorum ve ifade biçimi bilhassa önem kazanır.³⁵

Dil ve özel olarak din dili üzerinde yapılacak bir çalışmada, mantıksal çözümlenmeler yanında; dile, tarihî, toplumsal, psikolojik ve pragmatik açılardan da bakılması zorunludur. Zira dinî iddialara ilişkin tartışmalarda, "anlam", "doğruluk", "bilgi" ve genel olarak "dil", birbiriyle çok karmaşık ilişkisi olan bir problem şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu konu ile ilişkisi bakımından temas edilmesi zorunlu olan başka bir husus ise, doğrudan doğruya ifadelerdir. Çünkü "din dili" konusundaki tartışmaların çoğu, "ifadeler" ile ilgilidir. Bilindiği gibi ifade ile cümle arasında bir fark bulunmaktadır. Dinî ifadelerle ilgili genel olarak iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre; belli bazı ifadeler vardır ki, bunlar "önerme" formunda olup bilgi verici özelliğe sahiptir. İkinci yaklaşım ise, dinî ifadelerin, "dile getirici" ve "eylem bildirimi" ifadeler olduğu görüşünden hareketle buna karşı çıkmaktadır.³⁶ Şüphesiz din dili,

³¹ İmer, Kocaman ve Özsoy, Dilbilim Sözlüğü, 88.

³² Özlem E. Virtanen, "Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri", Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları, ed. Ebru Üzpeder, (İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, 2003), 16.

³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Varol, "UNESCO'nun Dil Raporlarına Göre Zazaca'nın Durumu ve Geleceği", Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/2 (2015): 1003.

³⁴ UNESCO Interactive Atlas of the World's Languages in Danger, (çevrimiçi), <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/atlas-of-languages-in-danger/>, Erişim tarihi: 25.04.2022.

³⁵ Turan Koç, Din Dili (Kayseri: Rey Yayıncılık, 1995), 271.

³⁶ Koç, Din Dili, 274.

kendine has özellikleri olan bir dil ve söylemdir. Ama bu durum, onun günlük dil, bilim dili, ahlak ve hukuk dili gibi dillerden bütünüyle bağımsız olduğu anlamına gelmez. Mantık açısından, dinî söylemin durumu, doğal bilimlerin söyleminde karşılaştığımız durumu andırır. Yani bir yerde, dinî söylemin, o dili kullananın toplam söylemiyle çok sıkı bir ilişkisi vardır. Dolayısıyla dini ifade ediş tarzlarını, formel mantığın genel ilkeleri içinde görmek gerekir.³⁷ Çalışmaya konu olan bölgedeki halkın büyük ekseriyetinin anadilinin Kürtçe olduğu ön bilgisiyle, Çağlayan'ın aşağıdaki ifadeleri dil ve din ekseninde okunduğunda, bölgede yaşayan halk ile resmî din görevlilerinin aynı dili konuşmalarından kaynaklanan problemin derinliği daha net görülecektir:

Haberî bilginin doğru bir şekilde anlaşılması ve sağlıklı bir iletişimin sağlanması, tarafların ortak bir dil üzerinde anlaşmalarıyla mümkündür. Mesajı iletenle mesajı alan arasındaki uyum, tarafların kelimelere yükledikleri anlam aralığını ne derece bildikleriyle ilintili olarak değiştirebilmektedir. Vericinin iletiye yüklediği anlam, alıcı tarafından bilinmiyorsa veya yanlış biliniyorsa, iletişimin başarısından bahsedilemez.³⁸

Dolayısıyla, dil hem iletişim aracı hem kimliği şekillendirici hem de kültürü ve inancı aktarıcı bir işlev görmesi nedeniyle araştırmamızın önemli bir parametresini oluşturmaktadır.

Araştırma ve Bulgularının Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümü iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda öncelikle araştırma yöntemimiz olan fenomenoloji (*olgubilim*) hakkında bilgi verildikten sonra, çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden bahsedilecek, ardından bu yöntem kullanılarak araştırma konusunun nasıl ele alındığı açıklanacaktır. Araştırma bulgularının değerlendirileceği ikinci kısımda ise ilk olarak mülakatlarımız sırasında almış olduğumuz cevaplar, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile bilgi ve görüşlerine başvurduğumuz 17 imamımız, mezhep, anadili, görev yerlerine göre tasnif edilecek ve soruların değerlendirilmesine geçilecektir. Mülakat sırasında yönelttiğimiz çok sayıda soru, 4 konu başlığı halinde toparlanmıştır. Değerlendirmemiz soru bazında olup, imamlarımızın mülakat sırasında verdikleri cevaplardan da alıntılar içerecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada mezhep ve dil farklılıklarının değerlendirilmesi, imamların meslekteki bireysel tecrübeleri ekseninde yapılmıştır. Son dönemlerde dil ve kimlik haklarına yönelik yapılan olumlu değişiklikler ile Türkiye gündeminde tartışılmaya başlanan anadilinde dinî bilgi edinme ve hutbe ve vaazlar gibi dinî faaliyetlerin anadilinde yapılması konusunu, anadili Kürtçe ya da Türkçe olması sebebiyle eğitim ve sosyal yaşamlarında problemlerle karşılaşan imamların tecrübelerinden yararlanarak incelemeyi hedefleyen bu araştırma; nitel araştırma çerçevesinde fenomenoloji araştırması olarak desenlenmiştir.

Fenomenoloji deseni, haberdar olduğumuz ancak haklarında detaylı bir

³⁷ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., 1987), 91-92.

³⁸ Harun Çağlayan, "Rasyonalizm Bağlamında Dilbilim ve Din Dili İlişkisi", *Ekev Akademi Dergisi*, 18/58, (2014): 44.

bilgiye yahut fikre sahip olmadığımız olgular konusuna yoğunlaşmaktadır.³⁹ Bu olgularla yaşam içerisinde olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi farklı şekillerde karşılaşırız. Fenomenoloji, aslında tamamıyla yabancı olmadığımız ancak ne olduğunu da tam manasıyla kavrayamadığımız bu olguların araştırılmasını hedefleyen çalışmalar için ideal bir çalışma zemini sağlar.⁴⁰ Esen ve Akturan'a göre, bireysel tecrübeler temeline dayanan fenomenolojik yaklaşım; yalnızca 'gerçek nedir?' sorusunun cevabıyla ilgilenir. Bu tanımlayıcı araştırma yönteminde araştırmacı, genelleme yapmadan, katılımcıların kişisel tecrübelerinden yola çıkarak, olayları nasıl algıladıklarını/anlamlandırdıklarını inceler. Bu bağlamda önemli olan, olguları tanımlamaktır.⁴¹ Fenomenolojik araştırmaların veri kaynakları ise, araştırmaya konu teşkil eden olguya muhatap olan ve bu algı ve deneyimleri dışı vurup yansıtabilecek kişi yahut gruplardır.⁴² Fenomenolojik araştırmalarda başlıca veri toplama aracı mülakattır. Bireysel yaşanmışlıklarla bunların sonuçlarını detaylı bir biçimde inceleme ve ortaya koymaya imkân verdiği için bu araştırmada *görüşme tekniği* kullanılmıştır. Görüşme tekniği, araştırmacının veri toplamak için konu ile ilgili kişilerle kuracağı iletişim sonucunda veri elde etmesidir. Mülakat en öz ifadeyle; sözlü iletişim yoluyla veri toplama (soruşturma) tekniği demektir⁴³ ve ilgili kişilerle karşılıklı olarak konuşmak, soru sormak ve alınan bilgileri kaydetmek suretiyle yapılan çalışmalardır.⁴⁴ Bu araştırmada, *yarı yapılandırılmış görüşme tekniği* kullanılmıştır.

Araştırmada örnekleme yöntemi olarak, yargısal örnekleme olarak da adlandırılan *amaçlı örnekleme yöntemi* tercih edilmiştir. Churchill'e, göre bu yöntemde, seçilen örneğin araştırmacının amacına uygun olduğu ve araştırmacının aradığı bilgiyi sağlayacağı varsayılır.⁴⁵ Görüşülen 17 kişinin 5'i mezhebini ve anadilini Hanefî-Türkçe, 12'si ise mezhebini ve anadilini Şâfiî-Kürtçe olarak belirtmiştir. Tüm katılımcıların kayıtları deşifre edilerek yazılı metin durumuna getirilmiştir. Birbiriyle karışması ihtimaline engel olmak amacıyla görüşmecilerin her birine ayrı ayrı kodlar verilmiştir. Görüşmecilere kod verirken görev yeri, etnik kimliği, mezhebi ve görüşme sırası dikkate alınmıştır. Örneğin DBŞK1 kodu, Diyarbakır-Bağlar'da görev yapan Şâfiî-Kürt birinci görüşmeciyi; MMHT2 kodu, Mardin-Mazıdağı'nda görev yapan Hanefî-Türk ikinci görüşmeciyi temsil etmektedir. Bu araştırmada, sahada derinlemesine görüşme tekniğinden faydalanılmadan önce literatür çalışması yapılarak araştırmacının kavramsal temeli oluşturulmuştur. Literatür çalışmasında; evvela bölgede yaşayan insanların etnik kimlikleri ve kullandıkları konuşma dili dikkate alınmıştır. Sonrasında ise hangi mezhebe tâbi oldukları tespit edilmiştir. Bu tespitler ekseninde hem dil hem de mezhep açısından kavramsal bir çerçeve inşa edilmiştir.

³⁹ Ş. Büyüköztürk, E. Çakmak Kılıç, E.Ö. Akgün, Ş. Karadeniz, F. Demirel, Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Ankara: Pegem Akademi, 2011), 19.

⁴⁰ Hasan Şimşek ve Ali Yıldırım, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013), 78.

⁴¹ Atakan Esen, Ulun Akturan, "Fenomenoloji", Nitel Araştırma Yöntemleri, ed. Türker, Baş ve Ulun Akturan, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008), 83.

⁴² Şimşek ve Yıldırım, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 80.

⁴³ Niyazi Karasar, Bilimsel Araştırma Yöntemi (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005), 165-166.

⁴⁴ Rauf Ankan, Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma (Ankara, Gazi Kitabevi, 2000), 94.

⁴⁵ Akt. Salih Kuşlvan ve Duygu Eren, "Örgütsel Hizmet Odaklılığın İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 2 (2008): 182.

Konuların Değerlendirilmesi

Şâfiî Cemaate Hanefî İmam Gönderilmesi Konusunda Düşünceler

Görüşüğümüz bütün imamlar, Hanefî cemaate Şâfiî, Şâfiî cemaate de Hanefî imam atanmasının çok doğru olmadığı kanaatindedir. Sorunun hem mezhep bilgisinin yeterli olmamasından hem de Hanefî-Türk imamların Kürtçeyi bilmemelerinden kaynaklandığının altı bir kez daha çizilmelidir. İmamların kendilerine yöneltilen ve doğrudan mezhep farklılığına işaret eden bu soruyu cevaplarırken dilsel farklılığı da gündeme getirmiş olmaları; imam-lardaki Hanefî eşittir Türk algısının dışı vurumu olarak değerlendirilebilir. Bu durum, Hanefî mezhebinin Türkler, Şâfiî mezhebinin ise Kürtler arasında daha yaygın olduğuna dair mezkûr gerçekleri destekler niteliktedir. Konuyla ilgili olarak imamların söyledikleri şu şekildedir:

ŞŞŞK6: “Şâfiî bir imam ve yöreyi bilen bir imam bir de Kürtçe biliyorsa bence daha faydalı olur. Hem imam açısından hem cemaat açısından daha faydalı olur.”

VMHT5: “Ben oraya gittiğim zaman Hanefiyim cemaatim Şâfiî. Bunun zorluğunu ben de çekiyorum cemaatim de çekiyor. İletişim kopukluğunun %65-%70’i bu yüzden oluyor. Bir, sadece bu mezhepsel yönden değil. Yetişme farkı olsun tanışma farkı olsun konuşma farkı olsun her türlü zorluğunu iki taraf da çekiyor hocam. Yani sıkıntı orda... Şâfiî cemaate Hanefî imam veyahut da size şöyle söyleyeyim bir bölgeye imam atanacaksa o bölgenin yöresine uygun, diline uygun veyahut da mezhebine, nereye tâbi oldularsa ona göre imam atanmasından tarafım ben.”

İmamların Kürtçe bilmemelerinin sorun olduğuna işaret eden MVŞK8; “Mesela bazı kişiler var hiç Türkçeyi anlamıyorlar. Hiç Türkçe konuşmasını bilmiyorlar” derken, VEŞK9 ve ŞUŞK10 dil probleminin cemaatin imamdan istifadesini olumsuz etkilediğini şu cümlelerle ifade ediyorlar: VEŞK9; “... Yani işin manevî alınması gereken hikmeti almak yerine adam o tercümeyle uğraşıyor ne demek istiyor hoca diye...” ŞUŞK10; “...bazıları anlıyorlar diğerleri anlatıyorlar... İmamın anlattıklarını diğerlerine anlatıyorlar.”

Görüşüğümüz imamların bir kısmı, böyle bir durum söz konusu olduğunda hiç değilse imamların Şâfiî fıkhı konusundaki eksiklerinin giderilmesi gerektiği görüşündedirler.

MMHT2 bu konuyla ilgili; “Bence yanlıştır, eğer Hanefî imam Şâfiî bilgilerle kendisini donatmışsa olması gereken budur olabilir yani. Çünkü mezhepler arasında çok büyük bir farklılık yok, olabilir ama sadece Hanefî fıkhını öğrenmiş Hanefî mezhebinin öğrenmiş imamın görev yapmasına doğru derken Şâfiî bölgesinde görev yapmasına ben kendim karşıyım. Hem kendisi için kötüdür hem de cemaat için çok faydalı olmaz” demiştir.

DBHT1 imamların kendi mezhepleri dışındaki bir mezhebin yaygın olduğu yerleşim yerine gönderilmeden önce meslek içi eğitimle eksiklerinin giderilmesi gerektiğini belirterek; “Şâfiî bölgesine düşme ihtimali de var kardeşimizin. Fakat özellikle de dışarıdan gelen imamların, yani mezhebi farklı olan imamların belli bir seminere tâbi tutulup belli bir hizmet içi kursuna tâbi tutulduktan sonra göreve başlatılırsa biraz daha faydalı olacağını düşünüyorum” demiştir.

BAŞK2 ise mezhepler arasındaki farkları imamın dilerse kendi gayreti ile

öğrenebileceğini şu cümlelerle izah etmiştir: “Pek o kadar, fazla bir farkı yok. Hani sonradan, bir Şâfiî ilmihali alarak bunları hallediyorlar. Ben Van Muradiye’de de görev yaptım. Orda Hataylı bir hoca vardı. Geldiğinde elinde Şâfiî ilmihaliyle beraber, çalışıp şey yaptı yani, öğrendi.”

SEŞK5, asl olanın mezhep ile ilgili farkların giderilmesi olduğunu, imamların bu geçiş sürecinde köyler ya da ilçelerde değil de şehir merkezinde görev yapmalarının böylelikle süreç içinde dil konusundaki problemlerinin de giderileceğini düşündüğünü ifade ederek şunları söylemiştir: “Önerimiz valla hocam nasıl olacak bilmiyorum, yani bir Türk kardeşimize Kürtçe dilini öğretmek zor olur yani. Bu arkadaşlarımız en azından da olsa Şâfiî mezhebini çok güzel bilmeleri güzel olur. Yani bunların ilk önce gelip merkezde görev yapmaları, yani en azından bir sene kalmaları lazım. Ondan sonra çat pat bir şeyler öğrenirler. Ondan sonra ilçelere veya köylere falan verilebilir.”

BBŞK1; “Biz bunu grup toplantısında anlattık ya bu yıllar öncesinden var olan bir sorun. Hatta ben şöyle biliyorum mesela; şöyle söylenmiş, şöyle duydum yani; sanki Diyanet bunu bilinçli yapıyor” diyerek mevcut olumsuz durumdan Diyanet İşleri Başkanlığını (DİB) sorumlu tutarken; HÇŞK4 konuyla ilgili DİB’in uygulamalarına öneri olarak “DİB şöyle bir çözüm gerçekten de şöyle bir baksın bir Hanefî mezhebi veya Türk ise elinden geldiğince merkezlere versinler. Merkezler daha iyi köylerden. Merkezlerdeki daha anlayışlı o bakımdan. Hani köyler biraz geri kalmış. Merkezde daha rahat geçinirler” demiştir. Bu soruyla ilgili bilhassa BBŞK1, HÇŞK4, DSŞK7’nin verdiği cevaplar; gerek Diyanet’in atamalarla ilgili yürüttüğü politikalara, gerekse mevcut resmî din eğitiminin tek mezhebe yönelik olmasına getirilen eleştiriler açısından önemlidir.

Kürt Cemaate İslâm Dinini Anlatmada Kürtçe Bilen İmam ile Türkçe Bilen (Konuşan) İmam Arasında Bir Fark Olup Olmadığına Dair Düşünceler

Dilsel/mezhepsel ayrışma/farklılaşma, dil/mezhep seçiminde bireyin, muhatabının yararına yönelik herhangi bir çabada bulunmaması, onun gereksinimini karşılayacağı bir değişke seçmemesi durumu olarak ele alınabilir. Kişiler kimi zaman ideolojik ve dinsel nedenlerle bunları bilinçli olarak tercih edebilirler. Böylesi durumlarda insanlar birbirlerini anlamakta ve kabul etmekte zorluk çekebilirler. Bu durum araştırma açısından sadece bölge halkının gösterdiği bir refleks olarak değil; aynı şekilde bölgede görev yapan imamları da kapsamaktadır. Bu bağlamda görüşülen 11 imamdan ŞGHT4 dışındaki diğer tüm imamlar, dil konusundaki farklılığın dini anlatma konusunda farklılık oluşturacağı kanaatini taşımaktadır.

ŞGHT4; şehir merkezi ya da köy, fark etmeksizin halkın aslında Türkçeyi anladığını ama bilmiyoruz mazeretine sığındığını belirterek; “Yani genelde diyebilirim ki halk kendilerine bir mazeret uydurmuşlar; biz Türkçe bilmiyoruz diye. Hâlbuki %99’u Türkçe biliyor. Sadece bir bilmeseydi bayanlar bilmez zaten bayanların da çoğu camiye gelmiyor” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

MMHT2, imam ve cemaat arasındaki dil farklılığının, şehir merkezlerinde sorun teşkil etmediğini, sorunun ancak köyler için söz konusu olduğunu; köylerde yaşayan nüfusun genellikle yaşlı olması ve yaşlıların da Türkçeyi yeterince bilmemelerinden kaynaklandığını ifade etmiştir.

BAŞK2 de konu ile ilgili; “Çünkü Kürt cemaate anladığı dilden sen dinini anlattıysan daha çok anlıyorlar ve daha çok hevesleniyorlar. Bir Türk hocamız anlattığında onlar başını bir eğip yatıyorlar. Anlamıyorlar. Çoğunu anlamıyorlar. Gençlik olsa anlar. Yaşlı kesim Türkçeyi anlamıyor. Beş kelimedenden birini tutuyorlar gerisi gitti. Onun için olmaz” diyerek dil farkının dini aktarmada sıkıntı yarattığı görüşünü destekleyenler arasındadır.

Dil konusundaki bu farkın, aktarılan dinî içeriğe bir etkisi olmadığını, bu durumun sadece cemaat üzerindeki tesiri zayıflattığını ifade eden imamlar; cemaatin dilden kaynaklanan iletişim güçlüğü sebebiyle dinî konulardaki sorularını çok fazla dile getiremediklerini, hutbe ve vaazların da yine aynı sebeple yeterince verimli olamadığını savunmaktadır.

DBHT1’in konuyla ilgili söyledikleri bu anlamda gayet izah edicidir: “...Öbür hoca göreve gelmediği zamanda ben ne yapıyorum, çıkıp bir şeyler anlatacaksam da bunu Kürtçe bilmediğim için dolayısıyla Türkçe olarak anlatmak durumunda kalıyorum ama diğer hocanın anlattıkları çok daha etkili oluyor, Kürtçe anlattığı için.” Aynı şekilde ŞUŞK10 da, “...bazıları da yine böyle diyorlar, diyor biz Kürdüz, Türk imam bize geliyor biz onun dilinden anlamıyoruz” cümleleriyle cemaatin kendilerine Kürtçe bilmeyen imamlar gönderilmesi konusundaki şikâyetini aktarmıştır.

MMHT2 de bilhassa vaazların dil farkından dolayı verimli olamadığı görüşünü şu cümlelerle ifade etmektedir: “Türk arkadaş Kürtçe bilmiyorsa çok zorluk çekecektir. Vaazları etkisiz olacaktır. Vaazlarda her ne kadar kendisi çok söylediğini düşünse de cemaat ondan bir şey almamıştır. Yani cemaat, imama ayıp olmasın diye Cuma vaazlarında kafasını sallar. İmam da der ki; ‘Valla bu adam beni anlıyor.’ Bu, şehirlerde sorun değildir sorun değildir ama...”

Hanefî imamlar ağırlıklı olarak dilden kaynaklanan sorunlar üzerinde dururken, Şâfiî imamlar, bölgeye gönderilen imamların mezhep konusundaki bilgi yetersizliklerine de dikkat çekmişlerdir.

Bu konuda DBŞK3’ün açıklaması sorunun farklı bir boyutuna işaret etmesi açısından önemlidir. DBŞK3 bölge halkının kendi mezheplerinden olan imamların ve bunların da bilhassa medrese eğitimi almış olanlarının sözlerine daha fazla itibar ettiğini belirterek; “Batıdan gelen imamlar, yani öyle sadece imam hatibi okuyup hiçbir şey bilmeyip sadece ezan ve kamet getirip namaz kaldıran kişi gözünü baktıkları için ikisinin arasında bayağı fark var. Söylüyorlar da açıkça da söylüyorlar. Halk düşünüyor yani. Hatta diyor da birçoğu, diyor kim söylemiş filan köyün imamı nerededir, diyor mesela batıdır, ya diyor onlar da bilir mi? Bir de hele onlar Şâfiî olmadığı için, daha da onun sözüne şey etmez, güvenmezler yani.” demiştir.

Burada bazı imamlarca altı çizilen husus, imamın Şâfiî ya da Hanefî olmasından ziyade halkın nazarında medrese eğitiminin itibar sebebi olduğudur. Nitekim DBŞK3, Şâfiî mezhebine mensup bir imamın sadece resmî eğitim alması durumunda nasıl karşılanacağı yönündeki soruyu; “Onun sözüne de güvenilmez. Eğer çok kendini geliştirmemişse, onun imam hatibin yanında medreseyi de okumamışsa, kesinlikle aynı, hangi gözle batıdaki gelen imama baktığından aynı o kişiye de bakıyorlar. Diyor sadece bu kişi imam hatip mezunudur, okulu okumuş, başka bir şey yok. Yani aynı gözle ona da bakıyorlar” şeklinde cevaplamıştır.

Dilsel farklılığa dair yöneltilen bu ikinci soruda da imamların, tıpkı ilk soruda olduğu gibi dil ve mezhep konusunu bir bütün olarak düşünme eğiliminde

oldukları görülmektedir. Diğer taraftan “Dil kavramı ve dilin fonksiyonları” başlığı altında sıkça vurgulanan dilin bir iletişim aracı olarak önemi, bu soruya verilen cevaplarda açıkça görülmektedir. Zira dinî bilgi aktarımı da diğer tüm iletişimlerden farksız; bir aktaran (verici), bir de aktarılandan (alıcı) müteşekkildir; dolayısıyla, sağlıklı ve başarılı bir bilgi aktarımı (iletişim) için tarafların aynı dili kullanıyor olmaları gerekmektedir.

Dinî Etkinliklerde Kürt-Şâfiî İmamla, Türk-Hanefî İmam Arasındaki Farka Dair Düşünceler

İnsanların bir arada yaşaması durumunu ifade eden topluluk hayatı, binçli bir toplumsal örgütlenmenin ürünüdür. Toplumsal örgütlenmelerin temelinde kültüre dayanmaktadır. Kültürün ana dinamiği ise gruplaşmalardır. Grupların ilişkileri töre diye adlandırdığımız gelenek ve kurullarla düzenlenir. Dinî pratikler mezheplerin belirlediği kurullarla yapılmasına rağmen kültürün kendi sistematiği ve baskısı nedeniyle bazı pratikleri gerçekleştirirken töreden kaynaklanan kodlar devreye girmektedir. Yüzyılların birikimiyle oluşmuş bir yapıya tekabül eden bu kodlar, sorunları çözmede ve düzeni sağlamada oldukça etkili ve bağlayıcıdır. Dolayısıyla bölgede egemen olan geleneksel yapı, toplumsal işleyişi de etkilemektedir.

Benzer şekilde hem dilsel hem de mezhepsel aidiyetin topluluk hayatında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bölgede yaşayan gruplarca dil ve mezhep, kendi değerlerini, kimliklerini korumaya yönelik en önemli araçlar olarak görülür. Dil ve mezhep, toplumsal kimliğin en kuvvetli sembollerinden biridir. Bu bakımdan bölgede yaşayanların toplumsal varlığını sürdürülebilmeleri ve kendi kimlikleriyle yaşayabilmeleri anadilleriyle ve mezhepleriyle mümkündür. Bu nedendir ki toplumsal etkinliklerin bir kısmında, sadece orada görev yapan bir imam olarak bulunmak zor olmaktadır. Bu vazifeleri daha çok hem ilmî hem de sosyal bakımdan daha etkin ve yetkin ve yetkin konumdaki kişiler yerine getirmektedirler.

Bölgede görüşülen 17 imamdan ikisi Şâfiî-Kürt cemaatin toplumsal uygulamalarda yalnızca Şâfiî-Kürt imamlara başvurduğunu, geri kalanı ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını ancak yine de özellikle belli başlı uygulamalarda tercih yapabilir durumda iseler Şâfiî-Kürt imamları tercih ettiklerini belirtmiştir.

Konu ile ilgili DBŞK3 ve HÇŞK4, cemaatin her ne surette olursa olsun nikâh, cenaze, taziye gibi toplumsal uygulamalarda Şâfiî-Kürt imamlardan yardım istediklerini ifade ederken, bu durumun sebepleri üzerinde yer yer farklı açıklamalarda bulunmuşlardır.

HÇŞK4, yöredeki Hanefî-Türk imamların bu uygulamalar konusunda yeterince bilgiye sahip olmadıkları için kendilerinden zaman zaman destek istediklerini şu cümlelerle belirtmiştir: “Hocam genelde bizim oralarda genel itibarıyla Şâfiî imamlar var. 10 köyden birinde ya Hanefî imam var ya da yoktur. O durumda da oradaki hocamız bizi arıyor. Hocam bir cenaze var gelebilirseniz iyi olur. İşte gidiyoruz cenazeyi yıkıyoruz defin işlemleri namaz olsun onları biz hallediyoruz. Hanefî hocamız elimizden geldiğince sıkıntı yaşamasını istiyoruz.”

DBŞK3 ise geçmişte bölgede görev yapmış bazı Hanefî imamların söz konusu toplumsal uygulamalarda yörenin örf ve adetlerine uygun olmayan davranışlar sergilediğini, bu yüzden halkın böyle bir ayrım yaptığını şu ifadelerle

açıklamıştır; “Evet, yapıyor. Niye yapıyor? Çünkü eski gelen Türk hocalarımız diyorlardı ki; fırçayı getirin, biz fırçayla cenazeyi yıkayacağız; bir. Tabii gidip söylemişler. Hatta birçoğu da efendim bence, gelmiş devlet adamıyım ben, ben cenaze yıkamaya mı gelmişim, öyle söylemişler, çok köylerde.”

Bu iki imam dışındaki diğer imamlar, cemaatin bu konuda özellikle bir ayırımının söz konusu olmadığını ancak cenaze, taziye, nikâh gibi uygulamalarda hem aynı dili konuşmaları hem de örf ve adetleri daha iyi bilmeleri sebepleriyle Şâfiî Kürt imamları tercih ettiklerini söylemişlerdir. Konu ile ilgili aynı görüşü paylaşan bazı imamların yorumlarına bakacak olursak şöyle bir tablo ile karşılaşırız:

DBHT1; “Genel manada böyle özel bir ayırım gözetmiyorlar. Fakat şu var ki; haklı olarak biz de şimdi mesela biz bir Hanefî mezhebinin mensupları olarak bugün bir imamı nikâha davet etsek nikâh kıymaya davet etsek isteriz ki, Hanefî mezhebini benimseyen bir imamın gelip bizim nikâhımızı kıymasını isteriz yani empati kuracak olursak yani. Diğer taraftan da şimdi bakıyorsun oradaki insanlar da aynı şekilde biz Şâfiî mezhebini bilen insanlar olmamızı veya Şâfiî mezhebine mensup bir imamın olmasını bunu tercih ediyorlar daha çok nikâh merasiminde vs. fakat yani işte illa da sen Şâfiî Hanefîsin veya işte sen Türksün Kürtsün gibisinden böyle bir ayırım yaptıklarını söyleyemem haksızlık olur.”

VMHT5; “Yok, öyle bir düşünce yok. Yalnız seni çağırırken mutlaka yanında da Şâfiî mezhebenden bir imamı bulunduruyorlar. Ama ayırım yok. Ama tek başına da bırakmıyorlar. Yani bu güvensizlikten değil. Oranın hükümlerini bilmediğimiz için bizim yanımıza oranın hükümlerini bilen bir kişiyi daha koyuyorlar ki eksik tamamlansın diye. Yani ayırım yok fakat katkı var diyelim.”

BAŞK2; “Tabi bazı köyler hususi olarak medrese okumuş imamları tercih ediyorlar, yani örf adet uyumluluğu olduğu için. Bir taziyede bir konuşma yapılacaksa, Kürtçe konuşan biri Türkçe konuşan birinden daha iyi millete aktardığı için, iletişim kopukluğu olmuyor orada.”

VMŞK11; “İnsanın yaşına ilmine güzel konuşmasına yani örf ve âdetini bilen. Yani fark buradan oluyor. Mesela şimdi ben ve sen ikimiz bir şeye gidersek tabi tecrübemiz daha fazla olmuştur. Biz milletin dilini daha fazla biliyoruz. Örf ve adetlerini daha iyi biliyoruz. Onlara göre ben konuşacağım. Sen kendi bildiğin gibi konuşacaksın. Tabii çok fark olacaktır”

Bunun dışında görüşülen tüm imamlar, küslerin barıştırılması gibi meseleler söz konusu olduğunda ise yaşına ve bilgisine hürmeten, halk üzerindeki tesiri gözetilerek, yörenin/köyün ileri gelen yaşlı ve bilgili âlimlerine -ki bunlar genellikle Şâfiî ve Kürt âlimlerdir- başvurulduğunu kaydetmişlerdir.

Bu konuda SEŞK5; “Ama köy meselesi, ufak bir meseleyse Seyda araya girer, hocamız araya girer. Yok, mesele büyükse, ister istemez orada ün salmış âlimlerimiz devreye girer, onlara hürmeten, o Seydalara hürmeten” derken, aynı şekilde ŞGHT4 de konuyu, “Genelde küskünlere böyle daha yaşlı insanları tavsiye ediyorlar. Yani, ağırlığı olduğu için onu tavsiye ediyorlar” diyerek açıklamıştır.

VEŞK9 de cemaatin nikâh meselesinde herhangi bir ayırım gözetmediğini ancak küslerin barıştırılması konu olduğunda yaşlı ve sözü geçen âlimlere başvurduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir: “...Yok, onu gözetmez (nikâhtan bahsediyor), bak şöyle; ben kendi görev yaptığım yeri söyleyeyim, ben bundan önceki süreçte kan davalı olan bir köye verildim. Zaten bana dediler, şimdi değerli

kardeş, böyle yerlerde millet Hanefî midir Şâfiî midir bakmıyor, biraz daha kişinin birikimine bakıyor, yaşına bakıyor. Hani bu kanaat önderleri dedikleri kişiler var ya, bu tür hususlarda bunlar önemli rol oynar, sen hani ne kadar Şâfiî de olsan Hanefî de olsan, sen Kürt de olsan o köyün halkı bile olsan tamam mı senin bazı konularda yaptırım gücün yoktur senin, sen oraya gittiğin zaman o bölgenin sana böyle kanaat önderi kimdir falankes? Kimdi, imamdır gidersin onu alırsın dersin hocam bi gel bizim köyde böyle böyle problem var onunla gittiğin zaman kale alıyorlar seni.”

Türk İmamların Kürt Cemaatiyle İletişimi Konusundaki Düşünceler

Varlığını toplumsal bir mutabakata borçlu olan dil, bu yönüyle sosyal bir olgudur. Bir iletişim aracı olması hasebiyle de bireysel bir olguya tekabül etmektedir. Ancak bireylerin dile ihtiyaç duymaları da toplumsal nedenlere dayanmaktadır. İnsanlar dil vesilesiyle içinde bulunduğu toplumla ilişkiler kurarlar; dil sayesinde hayatı kavrarlar, yaşamlarını tesis ederler ve sürekliliğini sağlarlar. Bu süreç dâhilinde dil sayesinde, inancın en büyük sacayağı olduğu kültürü öğrenmiş olurlar. Kültürün kişilere aktarılması sadece dil ile mümkündür. Tüm bu nedenlerden ötürü dili, kültürün en önemli taşıyıcı unsuru olarak görmek mümkündür. Kültürün ana öğelerinden biri olan inanç sistemi de kişilere dil vasıtasıyla aktarılmaktadır. Çalışma çerçevesinde kültürün ana ayaklarından biri olarak mezhepsel kimliğin aktarımı söz konusu olduğunda, alıcı ve verici tarafın aynı dili konuşması, önemli bir durum arz etmektedir. Görüştüğümüz imamların tamamı, Türk imamların Kürt cemaatle iletişim konusunda sıkıntı yaşadıkları görüşünü paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Yapılan mülakatlarda imamların yaşadığı bu sıkıntının ağırlıklı olarak dilsel farklılıktan kaynaklandığı görülmektedir.

DBHT1 konuyla ilgili olarak; “Şimdi örneğin benim görev yaptığım hocam, yani iki görevliyiz biz orda, ben daha çok müezzin konumunda oluyorum, hocam göreve geldiği zamanlarda, o göreve gelmediği zamanlarda imamlık yapıyorum. Ama iş mecburiyete kaldığı zamanda, yani atıyorum işte hocam göreve gelmediği zamanda vesaire de ben ne yapıyorum, çıkıp bir şeyler anlatacaksam da bunu Kürtçe bilmediğim için dolayısıyla Türkçe olarak anlatmak durumunda kalıyorum ama diğer hocanın anlattıkları çok daha etkili oluyor, Kürtçe anlattığı için. Bazen cemaatin şeyleri oluyor soruları oluyor geliyor direkt mesela Kürtçe olaraktan bunları soruyor, e ben tabii ki Kürtçe bilmiyorum diyorum veya o hiç anlamıyorsa beni, en azından Kürtçe bilmediğimi Kürtçe olaraktan söylüyorum” ifadelerini dile getirmiştir.

DBŞK3 ise dil konusunun imamla cemaat arasında yanlış anlamalara dahi sebebiyet verebildiğini ifade ederek; “İmam da çekiyor, cemaat de çekiyor. Niye imam çekiyor; çünkü imam söylemek, anlatmak istediğini onlara anlatamaz. Yani imam ne kadar güzel söylerse de cemaat anlamıyor. Bir şey anlamadığı zaman ne olur; bir sıkıntı olur iletişimde. Hatta imam doğruyu söyler de adam Türkçe bilmediği için yanlış anlar. Yanlış anladığı için de imama yüklenir; ‘bizim imam böyle dedi.’ Hâlbuki imam doğruyu söylemiş; Türkçe bilmediği için veyahut da yanlış bir kelimeyi bildiği için, ne yapar; imama yüklenir” demiştir.

MVŞK8 de cemaatle batıdan gelen imamlar arasında bir iletişim sıkıntısı olduğunu ve bunun dilden kaynaklandığını ifade eden imamlardan: “Tabi yaşıyor. Yani şimdi mesela cemaat konuşurken imam arada kalıyor. O zaman da

sıkıntı oluyor. Bazıları var hiç Türkçe konuşmasını bilmiyor. Derdini ona nasıl söyleyecek. Tabii bir iletişimin olması lazım.” İmamların yaşadıkları bu dil sıkıntısının bilhassa yaşlı cemaatle iletişim sırasında görüldüğü, gençlerle iletişimde ise onların Türkçeyi kısmen de olsa bilmeleri sayesinde ortadan kalktığı görüşü hâkimdir. Örneğin BAŞK2'nin ifadeleriyle; “Köyde genelde gençler oldu mu sorun olmuyor. İhtiyar kesimler kaldı mı ister istemez sorun yaşar, yani Türkçe biraz az bildiği için şey oluyor.”

DSSK7 iletişim probleminin mezhepten ziyade dille ilgili olduğunu, dille ilgili problemin de daha ziyade köylerde görüldüğünü şu cümlelerle ifade etmiştir: “Köyden köye değişiyor. Bazı köylerde yüzde seksen anlıyor bazı köylerde yüzde elli bile değil. Bu tabii ki eğitim seviyesine bağlıdır. Hiç eğitim görmemiş insanlar var okullarda eğitim görmemiş. Türkçe bilmeyen kişiler var. Bazı köylerde bu oran daha da düşüyor. Bazılarında oran yükseliyor. Buna göre anlamayan kişiler oluyor. Şimdi Şâfiî-Hanefî o konuda ben bir iletişim sıkıntısı olduğunu kanaat etmiyorum fakat dil farkı olunca bu sıkıntı oluyor.”

Anadili ve ikidillilik kavramlarının ele alındığı ilk bölümde, Türkiye’de fiilî bir ikidilliliğin hâkim olduğundan bahsedilmişti. Araştırmanın uygulama alanı olan Kürt-Şâfiî nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlerde, aile içinde ikidilliliğin farklı boyutlarını görebilmek mümkündür. Cevaplara da yansıdığı gibi; ailenin yaşlı bireyleri için Kürtçe anadili ve tek dil olabilirken, genç nüfusun hem Türkçe hem de Kürtçeyi konuşabildikleri görülmektedir. Yine, imamların, Hanefî-Türk imamların, şehir merkezlerinde görev alırlarsa özellikle dilsel manada daha az sıkıntı çekecekleri yönünde görüş bildirmesi, köylerden şehir merkezlerine doğru gidildikçe Türkçenin daha geniş bir nüfus tarafından kullanıldığının da göstergesidir.

Bilhassa yaşlı cemaatle imamların yaşadıkları dil kaynaklı sıkıntı ŞSSK6'nun ifadelerine de şu şekilde yansımaktadır: “Kürtçe bilmiyorsa muhakkak bir iletişim sıkıntısı yaşar. Genelde cemaat elli altmış yaşın üstünde. Bu iletişimde muhakkak bir sıkıntıya neden olabilir.”

SPHT3 belli bir yaşın üzerindeki cemaatle geçmişte edinilen yanlış dinî bilgileri düzeltmeye çalıştıklarında yaşanan iletişim sıkıntısından da bahsederek: “Bazen şu anda camide Kur'an okurken onlar bazı kelimeleri yanlış okuyor. Ben dediğimde, şurasını dedim şöyle okuyacaksınız dediğimde biz Kürtçede böyle öğrendik” demiştir. Yanlış din eğitiminin sadece yaşlılar için değil gençler hatta çocuklarda da sorun teşkil ettiğini ifade eden SPHT3 ise, konuyu şu şekilde izah etmiştir: “Şimdi mesela siz de Şâfiîlerin içinde görev yapıyorsunuz; Şâfiî mezhebine göre kazâ namazı olan kişi sünnet kılmaz diyor ki öncelikle diyor kaza namazı borcunu tamamlayacaksınız ondan sonra diyor sünneti kılacaksınız. Bunu çocuklara sorduğumda daha yeni akıl balığ olmuş çocuğa dediğinde niye sünnet kılmıyorsun dediğinde büyüklerimiz kılmıyor ki biz kılalım.”

İmamların çok yaygın olmamakla beraber yörenin örf, âdet ve yaşantısı ile ilgili sıkıntıları da olabileceğini MMHT2'nin açıklamalarından anlamaktayız: “Mesela özellikle bu bölgede Güney Doğu bölgesinde Kürtlerin arasında Şewberk diye bir tanım vardır. Yani gecenin belirli bir saatinden sonra, saat 7-8'den sonra gelip oturmalar vardır. Bu bazen onu bulur on biri bulur on ikiyi bulur... Şewberk an diyor, şewberk û me direjê... Çok uzundur. Bazen biri bulur. Bazen yakın akrabalar ve köylüler aynı evde bayanlı erkekli oturabiliyorlar, bu şey oluyor yani olağan olarak biliniyor. Tabii mesela kadınlar odanın en

sonunda. Yabancı yoksa eğer ha! Mesela imam da orda oturur, yine sohbetler dini sohbetler olur. Kadınlar da dinlerler. Hani bu camide kadınlara vaazın ikamesini bizim Şâfiî imamları evlere taşımışlar. Şimdi imam Türk imam arkadaşımız belki büyük ihtimal bu tür şeylere alışkın değildir. Kendisi gittiği ortamda büyük ihtimal sıkılabılır. Ama sıkıldığını söyleyemez çünkü utanıyor imamdır. Ben nasıl bu cemaate deyim yav bir susun yav bir kafamı dinleyeyim diyemez tamam mı, yeter beynim şişti diyemez. Her ne kadar dile yabancı olduğu için sohbet ona acı gelir. Sohbeti dinlemek istemez akşam misafir evine gelir imamdır yav nasıl yalnız bırakırım? Toplu cemaat imamın kapısını çalar ama imam istemediği halde gelmeyin diyemez.”

VMHT5 ise imamların cemaatle bilhassa gençlerle kaynaşmak ve bu dil sınıksını aşmak için zaman zaman onların aktivitelerine katıldıklarını ifade etmiştir: “Köyde kendi yaşlılarında gençler var. Bunları da camiye çekebilmek için bazen aralarına girmek gerekiyor. Ne gibi? Örnek veriyorum köyde futbol maçı müsabakası yapıyorlar ki seni de davet ediyorlar. Senin de gitmen gerekiyor ki onlar da sana gelsin. Yoksa sen olduğun yerden bekleyemezsin onları. Mecbur veyahut da zaten bu da bizim görevimiz. Halkla ilişkinin olması lazım. Bir şekilde gençleri kendi camiye çekmek için ister istemez gidiyorsunuz.”

Sonuç

Anadili Türkçe ya da Kürtçe, mezhebi Hanefî ya da Şâfiî olan imamların, hem anadili hem de mezhep farklılığına dair beklentilerini ve tartışmalarını, onların Kürt-Şâfiî bölgesinde yaşadıkları tecrübelerden yola çıkarak, fenomenolojik açıdan analitik bir biçimde derinlemesine incelemeyi hedefleyen bu araştırmada, katılımcıların anadili ve bölgede dini yaşama pratikleri açısından etkin olan Şâfiî mezhebine dair eğitim ile bu mezhebe mensup görevli atamalarına ilişkin talep ve beklentileri ortaya konulmuştur. Katılımcılar tarafından, hem bölgede konuşulan anadili (Kürtçe), hem de bölgede dini yaşama pratiklerinde etkin olan Şâfiî mezhebi konusunda görev yapan mevcut imamların yeterlilik düzeyleri ile ilgili durum tespiti yapılmış, bölgeye, halkın konuştuğu dili (Kürtçe) konuşan ve yine halkın mensup olduğu mezhebe (Şâfiî) mensup din görevlilerinin atanmasına ilişkin talep ve beklentiler ortaya konulmuştur. Toplumsal olanın hızlı ve sürekli değiştiği günümüzde insanoglunun sığınabileceği ender korunaklı yerler arasında dil ve mezhep başta gelir. Egemen söylemin veya ideolojinin, Türkçe dışındaki dillere ve Hanefilik dışındaki mezheplere bakış açısı, bu alandaki sorunların daha belirgin/rahatsız edici olmasının önemli bir sebebi olarak görülebilir. Ancak egemen söylemin sahip olduğu bu bakış açısını besleyen gerekçelerin, günümüz dünyasının gerçeklerine uyum sağlayamıyor oluşu, bilhassa son yıllarda bu sorunlara yönelik tartışmaların daha aleni bir şekilde yapılmasına imkân vermiştir.

Çalışmanın temel kavramları dil ve mezhep olduğundan, bütün açıklama ve değerlendirmelerimiz de bunların etrafında şekillenmiştir. Öncelikle, mezhep ve dil olguları kavramsal açıdan ele alınarak, dil ve mezhebin temel sosyal durumlarla ilişkisine değinildi. Bu tanımlama ve açıklamalarda, dil ve mezhebin, toplumun bir yansıması olduğu ve günlük hayatın alışıl gelmiş olaylarında, düşüncede, iletişimde, geleneklerde, eğitimde, kısacası yaşamın her alanında bir koordinasyon oluşturarak, toplumsal düzenin sağlanmasında oynadıkları rolün altı çizilmeye çalışıldı. Bu çalışmanın alan literatürüne önemli katkılardan biri de Şâfiî-Kürt halkın ve imamların devletten beklentilerini ve farklı olduklarının kabul edilmesi talebini ele almasıdır. Daha önce yapılan bazı

çalışmalar bölgedeki durumu daha çok anadilinde eğitim, ulus-kimlik, özerklik bağlamlarında ele alırken; bu çalışmada, mezhep ve dil kavramlarının halk ile devlet görevlileri arasındaki bağlantısı araştırılmıştır. Bilindiği kadarıyla bugüne kadar bu ilişkiyi doğrudan araştıran bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmanın alan yazınına diğer bir katkısı da dil ve mezhep ekseninde, halkın gerçekçi tepkilerini imamlar üzerinden objektif bir bağlamda incelemesidir. Bu çalışma kapsamında yapılan çalışmaların verileri, hala bölgede anadilde dinî eğitim tam olarak yapılamazken ve bölgedeki halkın mezhebi dikkate alınmadan din görevlilerinin gönderilmesine devam edilirken toplanmıştır. Dolayısıyla, elde edilen bulgular gerçekçi olarak davranışsal eğilimleri/niyetleri betimlemektedir.

Bölgede göreve başladığında sadece Türkçe konuşmasını bilen imamlar, göreve Kürtçe konuşmasını da bilerek başlayan imamlara göre daha çok zorlanmaktadır. Benzer şekilde göreve başladığında sadece Hanefî mezhebi teamüllerini bilen imamlar da göreve Şâfiî mezhebi teamüllerini de bilerek başlayan imamlara göre daha fazla güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bölgede yaşayan halk açısından bakıldığında ise durum; aynı dili konuşmadıkları ve kendi tâbi oldukları mezhebin kurallarını bilmeyen imamlar tarafından verilen dinî hizmete mecbur bırakılmaları sebebiyle hem görevlendirilen imama hem de görevlendirmeyi yapan sisteme bir tür yabancılaşma sürecine itilmeleri olarak özetlenebilir. İmamlarla dilsel ve mezhepsel bağlamda ilişki kuramayan bölge halkı, dinî faaliyetlerin yapılabilmesi için kendilerince inkânlar yaratmış, alternatif çözümler geliştirmişlerdir. Görüşme yaptığımız imamlardan aldığımız bilgilerle de teyit ettiğimiz üzere bölge halkı, literatürde fahri imam olarak tabir edilen medrese mezunu melleler vasıtasıyla dinî vecibelerini yerine getirmekte, dinî faaliyetlerini sürdürmeyi bu yolla sağlamaktadırlar. Ayrıca dil, din ve kimlik haklarına yönelik taleplerin, önceki dönemlere göre daha fazla dile getiriliyor olması ve bu taleplerin kamuoyunda yarattığı duyarlılık, Türkçe dışındaki dillerin de daha rahat konuşulması sonucunu doğurmuştur. İmamlar, eskisine göre halk arasında görev mekânlarında dahi anadillerini daha rahat konuştuklarını ifade etmişlerdir. Anadilinde bir din hizmeti ile yapılacak dinî faaliyetlerin bölgenin tâbi olduğu mezhebi kapsamı konusundaki tartışmaların en önemli boyutunu, bu hizmet ve faaliyetlerin nasıl verilmesi gerektiği oluşturmaktadır. Bölgede yapılan bu çalışmanın söz konusu tartışmalara yeni bir bakış getirmesi ümit edilmektedir.

Kaynakça

- Ağırdır, Bekir. “Kürtler ve Kürt Sorunu”, *KONDA Raporu*. 4-5, 2008, (çevrimiçi), <https://l24.im/Q48>, Erişim tarihi: 25.04.2022.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Akyüz, Vecdi. *Mukayeseli İbadetler İlmihali c. I*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Alpay, Necmiye. Kürtçe Bir ‘Anadil’ Değildir. <http://www.radikal.com.tr/radikal2/kurtce-bir-anadil-degildir-1033250/>. Erişim tarihi: 25.04.2022.
- Arıkan, Rauf. *Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2000.
- Atakan, Esen ve Ulun Akturan. “Fenomenoloji”. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ed. Türker Baş ve Ulun Akturan. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.
- Atalay, Talip. “Şâfiî Geleneğin Yaygın Olduğu Yörelere İlköğretimde Din Öğretiminin Bazı Zorlukları”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8 (2006): 276-292.

- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987.
- Bilgiç, Mehmet Sadi ve Akyürek, Salih. *Türkiye’de Kürtler ve Toplumsal Algılar*. İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2011.
- Cangızbay, Kadir. *Hiçkimsenin Cumhuriyeti*. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2007.
- Ceyhan, Müge Ayan ve Koçbaş, Dilara. *Çift Dillilik ve Eğitim, Eğitim Reform Girişimi*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Crystal, David. *How Language Works*. Woodstock: The Overlook Press, 2006.
- Çağlayan, Harun. “Rasyonalizm Bağlamında Dilbilim ve Din Dili İlişkisi”. *Ekev Akademi Dergisi*. 18/58, (2014): 41-58.
- Doski, Tehsin. “İmam Şâfiî Mezhebi ve Kürtler”. *Gelenekselci ve Modernist Paradigmalar Kıskaçında İmam Şâfiî*. Ed. Mahfuz Söylemez ve Mustafa Özağaç. Çev. Hadiyet Zertürk. 607-620. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.
- Günay, V. Doğan. *Dil ve İletişim*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2004.
- Huber, Emel. *Dilbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2008.
- Izady, Mehrdad R.: *Kürtler, Bir El Kitabı*. çev. Cemal Atilla, Doz Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- İmer, Kamile: “Toplumsal Dilbilim”. *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, (1980): 157-166.
- İmer, Kamile, Kocaman, Ahmet, Özsoy, A. Sumru. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.
- Koç, Turan. *Din Dili*. Kayseri: Rey Yayıncılık, 1995.
- KONDA Araştırma, “Toplumsal Yapı Araştırması 2006- Biz Kimiz?”. 2006, <https://l24.im/Fj23G1>, Erişim tarihi: 25.04.2022
- Kuşluvan, Salih ve Eren, Duygu. “Örgütsel Hizmet Odaklılığın İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 2, (2008): 177-193.
- Sapir, Edward. *XX. Yüzyıl Dilbilimi Kuramcılardan Seçmeler*. çev. Ömer Demircan, İstanbul: Multilingual Yayınları, 1999.
- Swann, Joan vd.. *A Dictionary of Sociolinguistics*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press, 2004.
- Şimşek, Hasan ve Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Tan, Altan. *Kürt Sorunu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Taneri, Aydın. *Kürtler; Kürtlerin Kökeni- Siyasî, Sosyal ve Kültürel Hayatları; İbnü'l- Erzak ve Şeref Han Tarihlerinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Doğu Matbaacılık, 1976.
- Tekin, Halil. *Okullarımızdaki Türkçe Öğretimi*. Ankara: Gül Yayınları, 1980.
- UNESCO Interactive Atlas of the Worlds Languages in Danger, <https://l24.im/7iv5LWa> Erişim Tarihi 25.04.2022.
- Üzüm, İlyas. “Mezhep”, *DİA*, c. XXIX, (2004): 526-527.
- Virtanen, Özlem E. “Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri”. *Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları*, Ed. Ebru Uzpeder. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, 2003.
- Varol, Murat. “UNESCO’nun Dil Raporlarına Göre Zazaca’nın Durumu ve Geleceği”. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/2 (2015): 997-1006.
- Yılmaz, Musa K. “Kürtlerin Gündelik Hayatında Dinin Yeri”, *Kürtler*. Ed. Adnan Demircan, Mehmet Akbaş, 198-224. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2015.